

Clingendael

Netherlands Institute of International Relations

NOVEMBER 2022

Ruslandbeeld van de Nederlanders kantelt en is minder gepolariseerd

Nederlanders kijken meer door een geopolitieke bril

© Reuters

Westerse landen hebben sinds de grootschalige Russische invasie in Oekraïne op 24 februari 2022 de relatie met Rusland ingrijpend herzien. Zij hebben nieuwe, zware sancties afgekondigd tegen Rusland en bouwen hun energieafhankelijkheid van Rusland af, ondanks de hoge kosten die dit met zich meebrengt. Westerse bedrijven hebben massaal hun deuren gesloten in Rusland. Nationale defensiebudgetten worden fors opgehoogd en Oekraïne ontvangt grootschalige steun van Westerse landen, onder andere in de vorm van wapenleveranties.

De gevolgen van de veranderde relatie met Rusland zijn ook in de Nederlandse samenleving voelbaar. De energie- en benzineprijzen zijn in een paar maanden explosief gestegen, waarna de Nederlandse regering omvangrijke financiële steunmaatregelen in Nederland heeft afgekondigd. Nederlanders

* De auteurs zijn Mark Elchardus zeer erkentelijk voor zijn nauwe betrokkenheid bij het onderzoek en *peer review*. Ook danken zij in het bijzonder Jeroen van Lindert van Kieskompas voor de dataverzameling, en Dick Zandee voor de tweede *peer review*.

met een Russische achtergrond worden door sommigen medeverantwoordelijk gehouden voor de oorlog – onder anderen door Oekraïners in Nederland – omdat zij te weinig zouden protesteren tegen president Poetin. Russische cultuuruitingen gingen vlak na de invasie zelfs in de ban, zie de afgelasting van het Haarlemse Tsjajkovski- en Stravinsky-festival, en de verbreking van alle banden tussen de Hermitage in Amsterdam en het State Hermitage Museum in Sint-Petersburg.

In dit tijdsgewricht staat de Nederlandse regering voor de taak een nieuwe Rusland-strategie op te stellen; de vorige dateert van december 2019¹. Om de strategievorming te informeren heeft het Instituut Clingendael een representatief Buitenland Barometer bevolkingsonderzoek uitgevoerd naar houdingen ten aanzien van Rusland en de oorlog in Oekraïne.² De data uit dit onderzoek zijn verzameld onder bijna 5000 Nederlanders, in de eerste helft van oktober 2022.³ Een reeks vragen uit dit onderzoek is ook eerder gesteld in Buitenland Barometer veldonderzoek dat in de eerste helft van 2020 respectievelijk eind 2021 is uitgevoerd.⁴ Hierdoor kan de ontwikkeling van de houding van

Nederlanders ten aanzien van Rusland door de tijd worden gevolgd. Vergelijking van de recente data met de uitkomsten van eerder onderzoek laat zien dat de Russische invasie in Oekraïne een geopolitieke schok teweeg heeft gebracht in het denken van de Nederlanders over Rusland.

Sterk verhoogde dreigingsperceptie van Rusland en meer consensus

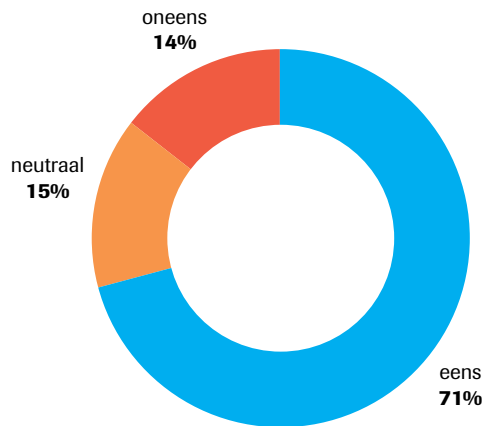
De nieuwe peiling laat een sterk verhoogde perceptie zien van de Russische bedreiging van onze veiligheid. In september 2020 was de Nederlandse bevolking nog verdeeld over de vraag of Rusland een bedreiging is voor de veiligheid van *Europa* (zie annex). Ruim 35% zag Rusland als bedreiging, 38% was neutraal, en 27% zag Rusland niet als bedreiging. Het dreigingsbeeld bleek gepolariseerd: mensen met uiteenlopende politieke voorkeuren dachten verschillend over de internationale dreiging die van Rusland uitgaat. In oktober 2022 blijkt de dreigingsperceptie fors toegenomen.⁵ Er is in deze peiling gevraagd of Rusland een bedreiging is voor de veiligheid van *Nederland*: 71% is het hiermee eens, 14% oneens en 15% is neutraal (zie figuur 1).

Het verschil in dreigingsperceptie tussen mensen met uiteenlopende politieke voorkeuren dat in september 2020 nog duidelijk waarneembaar was (zie annex), is nu vrijwel verdwenen. De aanhang van de meeste politieke partijen ziet in overgrote meerderheid (70+%) Rusland als een bedreiging voor Nederland. In het geval van de PVV is die meerderheid wat minder groot (53%). Uitzondering op de nieuwe consensus is de achterban van Forum voor Democratie, waarvan slechts 6% Rusland als bedreiging voor de veiligheid van Nederland ervaart (zie figuur 2).

- 1 Zie: Ministerie van Buitenlandse Zaken (2019), Ruslandbrief, <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2019/12/23/ruslandstrategie>
- 2 De data die specifiek betrekkingen hebben op houdingen ten aanzien van de oorlog in Oekraïne worden in een aparte publicatie gepresenteerd.
- 3 De politieke voorkeuren van DENK respectievelijk Groep De Haan stemmers zijn niet opgenomen in de resultaten, omdat de representativiteit van uitspraken over deze groepen niet gegarandeerd kan worden.
- 4 De resultaten van deze twee eerdere Buitenland Barometer onderzoeken zijn gepubliceerd in: Deen, B., Houtkamp, C., Klijn, H. & Sie Dhian Ho, M. (2020). Wat denkt u, komen de Russen? Dreigingsbeeld over Rusland polariseert in Nederland. https://www.clingendael.org/sites/default/files/2020-09/Barometer_Alert_Rusland_def_0.pdf; en Sie Dhian Ho, M., Houtkamp, C., Deen, B., & Van der Laan, T. (2022). Polarisation van Rusland-houdingen in Nederland. De opkomst van gemeenschapsdenken in de buitenlandse politiek. https://www.clingendael.org/sites/default/files/2022-02/CA_Russia_Clingendael%20Alert_Def.pdf

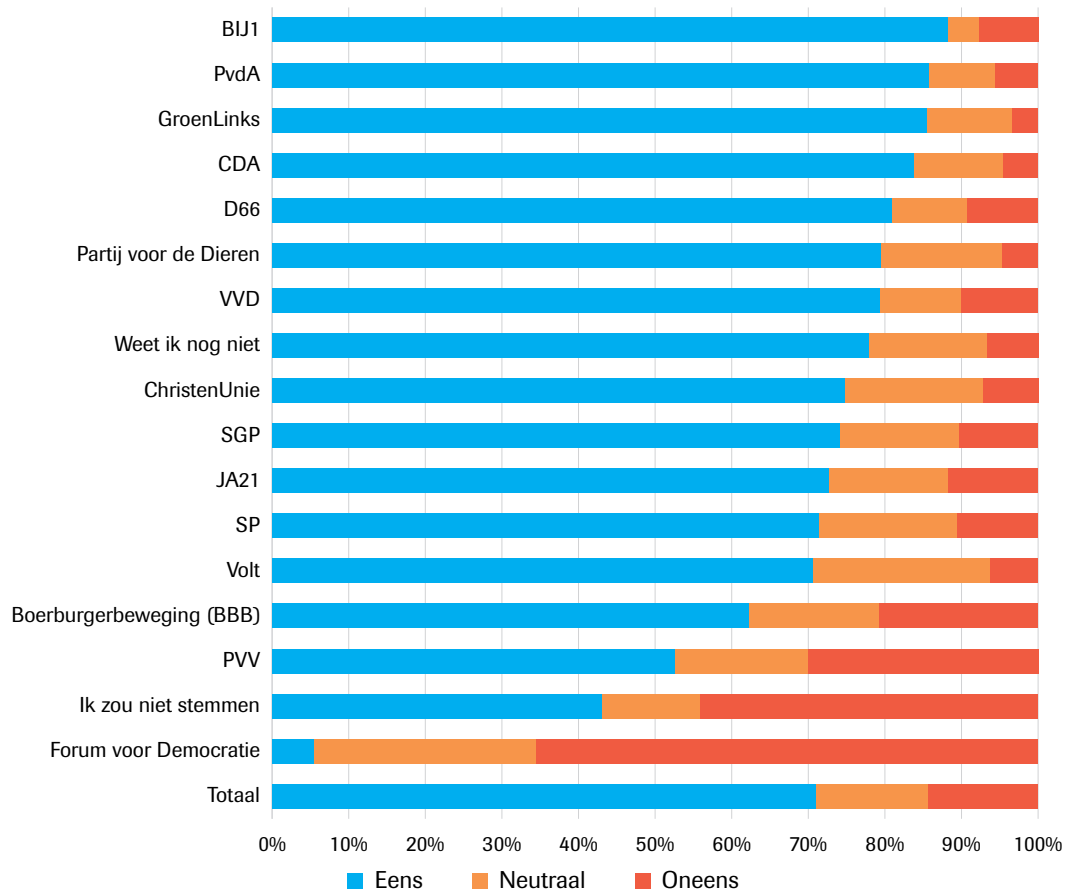
- 5 NB: in het veldonderzoek van 2020 is gevraagd of Rusland als bedreiging werd gezien voor de veiligheid van *Europa*, in de peiling van oktober 2022 is gevraagd of Rusland als bedreiging wordt gezien voor de veiligheid van *Nederland*. Deze vragen zijn dus niet identiek, maar geven wel een vergelijkbare indicatie van de dreigingsperceptie van Rusland.

Rusland is een bedreiging voor de veiligheid van Nederland

Figuur 1 De perceptie van Rusland als bedreiging voor de veiligheid van Nederland (oktober 2022)

Rusland is een bedreiging voor de veiligheid van Nederland

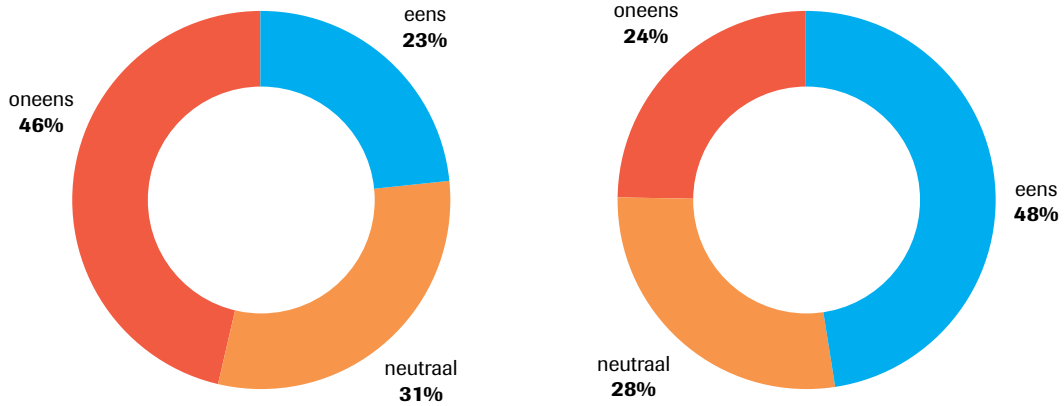

Figuur 2 De perceptie van Rusland als bedreiging voor de veiligheid van Nederland, uitgesplitst naar partijvoorkeur van respondenten (oktober 2022)

Ik voel me goed geïnformeerd over de rol van Rusland op het wereldtoneel en de gevolgen hiervan voor Nederland

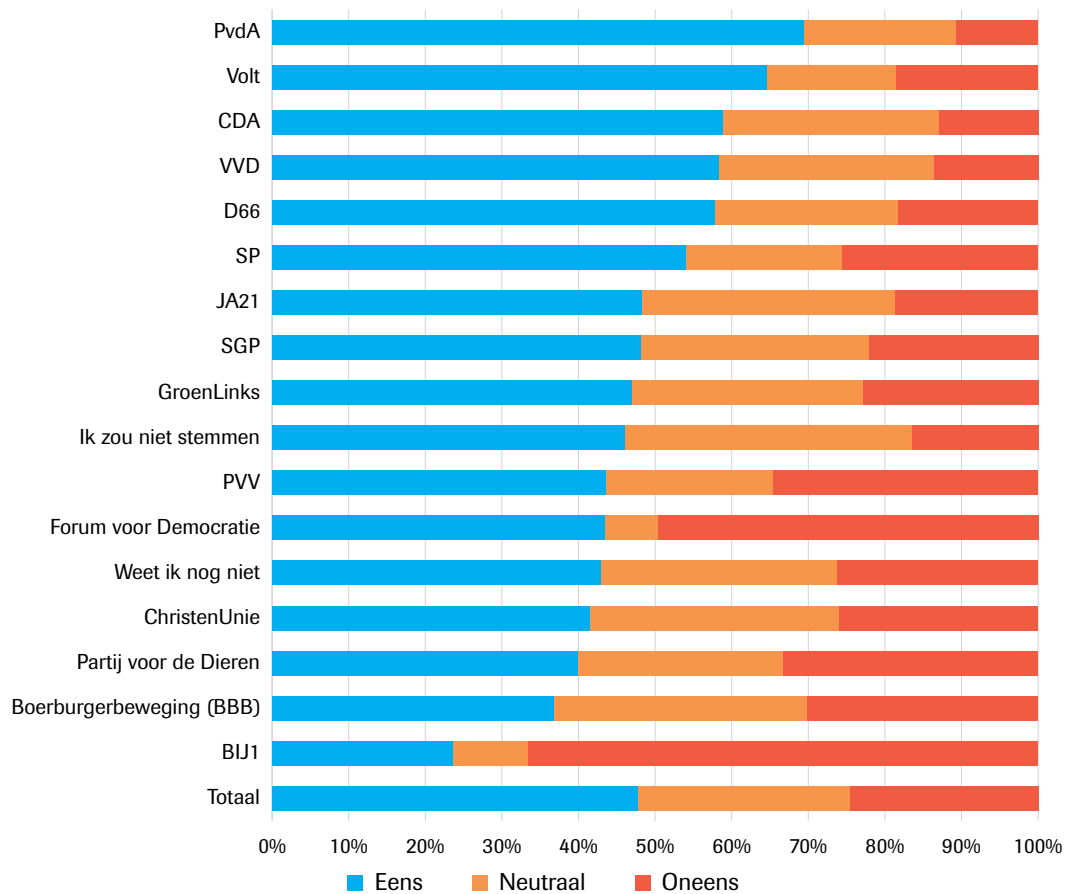
December 2020

Oktober 2022

Figuur 3 Zelfrapportage over informatiepositie over de rol van Rusland op het wereldtoneel en de gevolgen hiervan voor Nederland (december 2020 versus oktober 2022)

Ik voel me goed geïnformeerd over de rol van Rusland op het wereldtoneel en de gevolgen hiervan voor Nederland

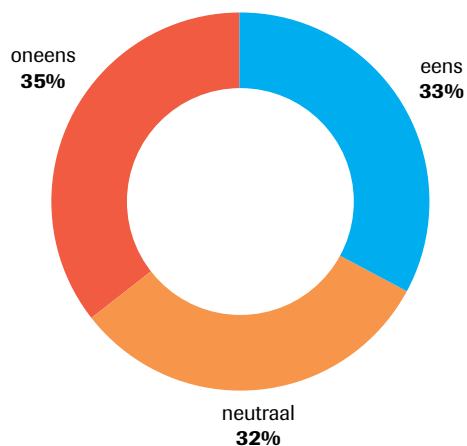

Figuur 4 Zelfrapportage over informatiepositie over de rol van Rusland op het wereldtoneel en de gevolgen hiervan voor Nederland, uitgesplitst naar partijvoorkeur van de respondenten (oktober 2022)

De toegenomen dreigingsperceptie gaat samen met een betere (zelf gerapporteerde) informatiepositie van de Nederlanders. In december 2020 zei nog slechts 23% goed geïnformeerd te zijn over de rol van Rusland op het wereldtoneel en de gevolgen voor Nederland. Inmiddels – na bijna driekwart jaar media-aandacht voor Rusland en de oorlog in Oekraïne – is dat percentage verdubbeld naar 48% (zie figuur 3). De achterbannen van PvdA, Volt, CDA, VVD en D66 achten zichzelf het beste geïnformeerd, terwijl dat minder geldt voor het PVV-, FvD-, CU-, PvDD-, BBB- en BIJ1-electoraat (zie figuur 4).

Over de extreme dreiging van een nucleaire confrontatie tussen Rusland en de NAVO blijkt Nederland nog wel sterk verdeeld: 33% vreest dat de escalatie van de laatste maand zal leiden tot een kernoorlog tussen Rusland en de NAVO, 35% vreest dat niet en 32% is neutraal. Leeftijd blijkt een grote rol te spelen bij de vrees voor escalatie tot een kernoorlog: oudere mensen zijn daar meer bevreesd voor dan jonge mensen (zie annex voor een staafdiagram van de uitsplitsing naar leeftijd).

Ik ben bang dat de Russische escalatie in Oekraïne van eind september zal leiden tot een kernoorlog tussen Rusland en de NAVO

Figuur 5 Vrees dat de Russische escalatie in Oekraïne van eind september zal leiden tot een kernoorlog tussen Rusland en de NAVO (oktober 2022)

Houdingen ten aanzien van het Nederlandse Ruslandbeleid

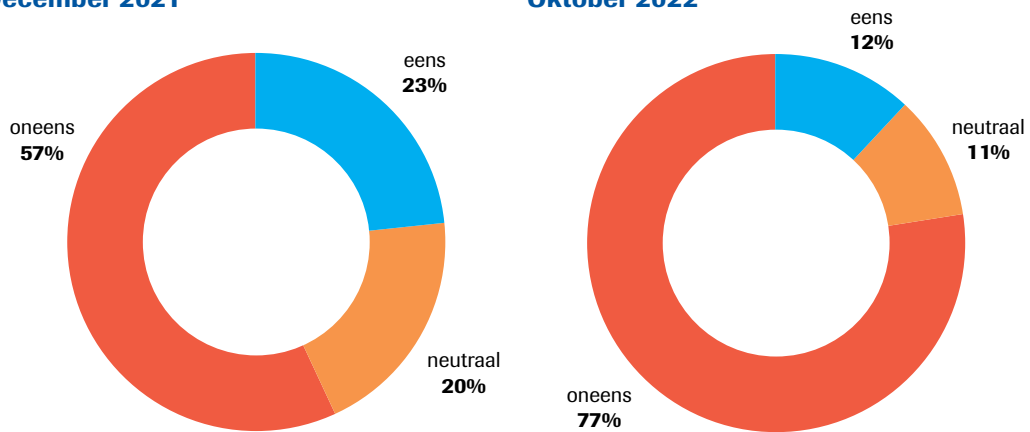
De belangrijkste uitgangspunten van het Nederlandse Ruslandbeleid sinds de invasie van 24 februari worden door een overgrote meerderheid van de Nederlandse bevolking gesteund. Dat geldt voor de onwenselijkheid van afhankelijkheid van Russisch gas, de sancties en de afwijzing van een Russische invloedssfeer.

Het percentage Nederlanders dat het een probleem vindt dat Nederland Russisch gas importeert is gestegen van 57% in december 2021 naar 77% nu (zie figuur 6). De meerderheid van de achterbannen van bijna alle politieke partijen vindt deze afhankelijkheid problematisch (zie figuur 7).

Het is geen probleem als Nederland Russisch gas importeert, ook als dat ertoe leidt dat ons land afhankelijker wordt van Rusland

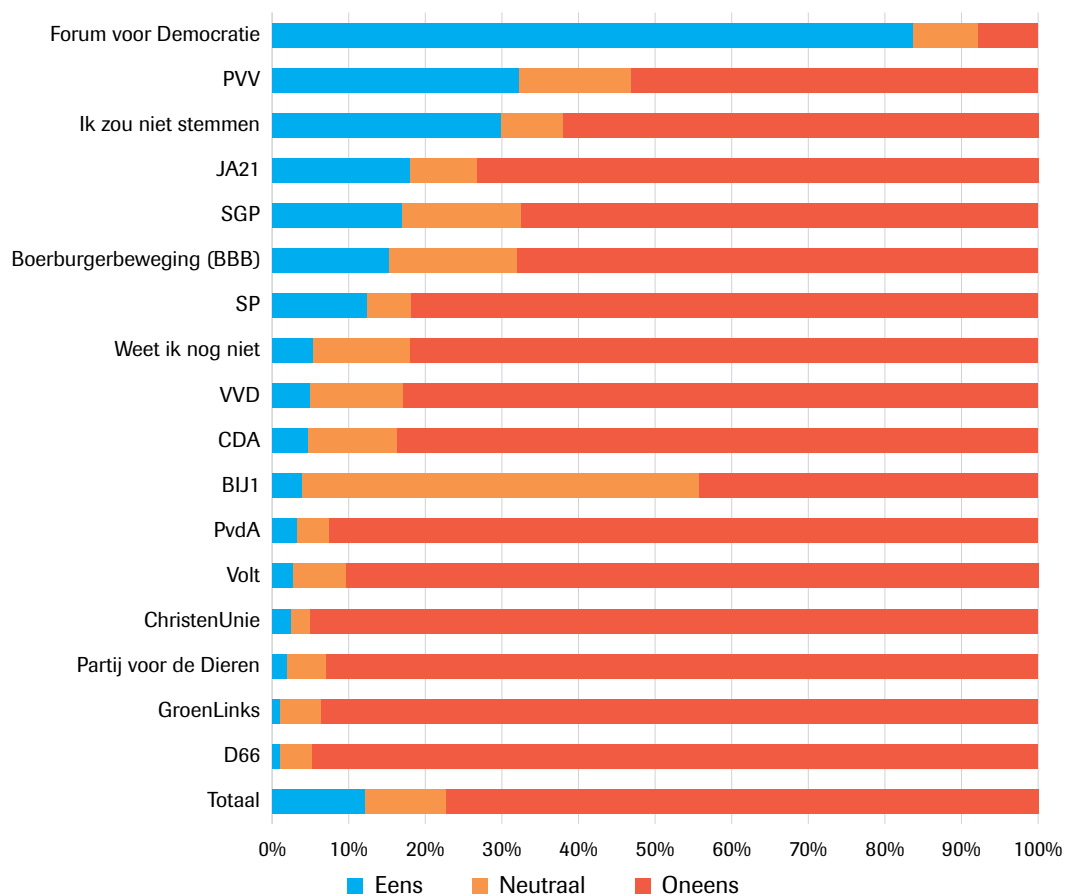
December 2021

Oktober 2022

Figuur 6 Percentage van de Nederlanders dat de import van Russisch gas geen probleem vindt (december 2021 versus oktober 2022)

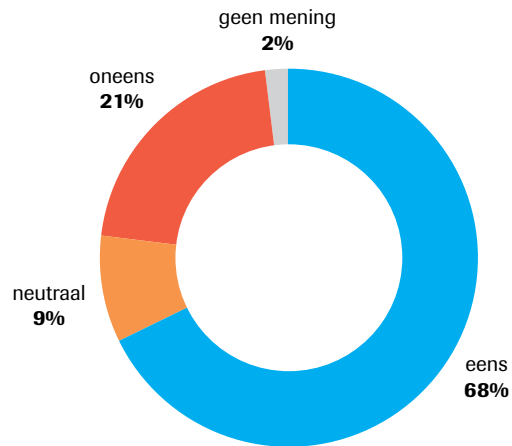
Het is geen probleem als Nederland Russisch gas importeert, ook als dat ertoe leidt dat ons land afhankelijker wordt van Rusland

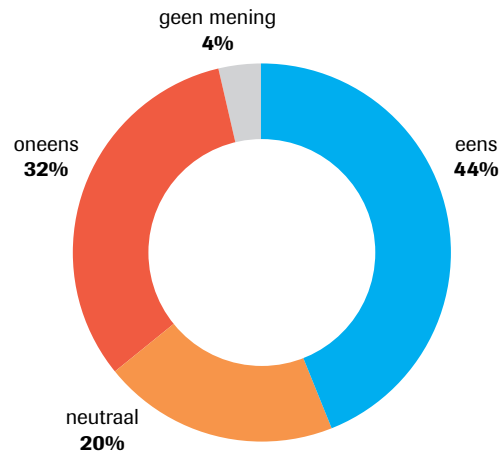
Figuur 7 Percentage van de Nederlanders dat de import van Russisch gas geen probleem vindt, uitgesplitst naar partijpolitieke voorkeur van de respondenten (oktober 2022)

De huidige sancties tegen Rusland naar aanleiding van de invasie in Oekraïne kunnen op steun rekenen, ook als deze Nederlanders in de portemonnee raken. 68% steunt de huidige sancties, ook al leidt dat tot stijgende prijzen van brandstof en levensmiddelen, 21% doet dat niet. 44% van de Nederlanders wil de sancties zelfs verzwaren, ook als daardoor de prijzen van energie en voedsel nog verder zullen stijgen. Slechts 18% is voor verlichting van het sanctiepakket (zie figuur 8).

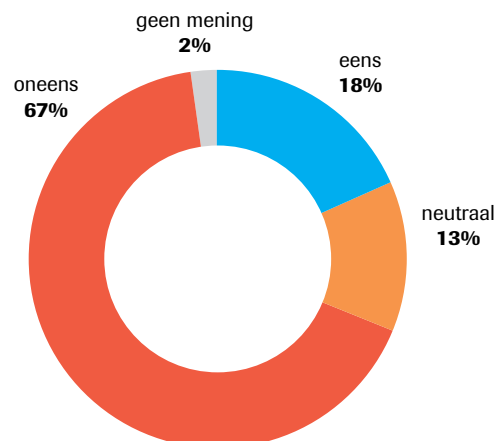
Het is goed dat er sancties tegen Rusland zijn opgelegd, ook al leidt dat tot stijgende prijzen van brandstof en levensmiddelen

De sancties tegen Rusland zouden nog strenger moeten, ook als de prijzen van brandstof en levensmiddelen daardoor nog meer stijgen

De sancties tegen Rusland moeten worden verlicht om de prijsstijgingen in Nederland tegen te gaan

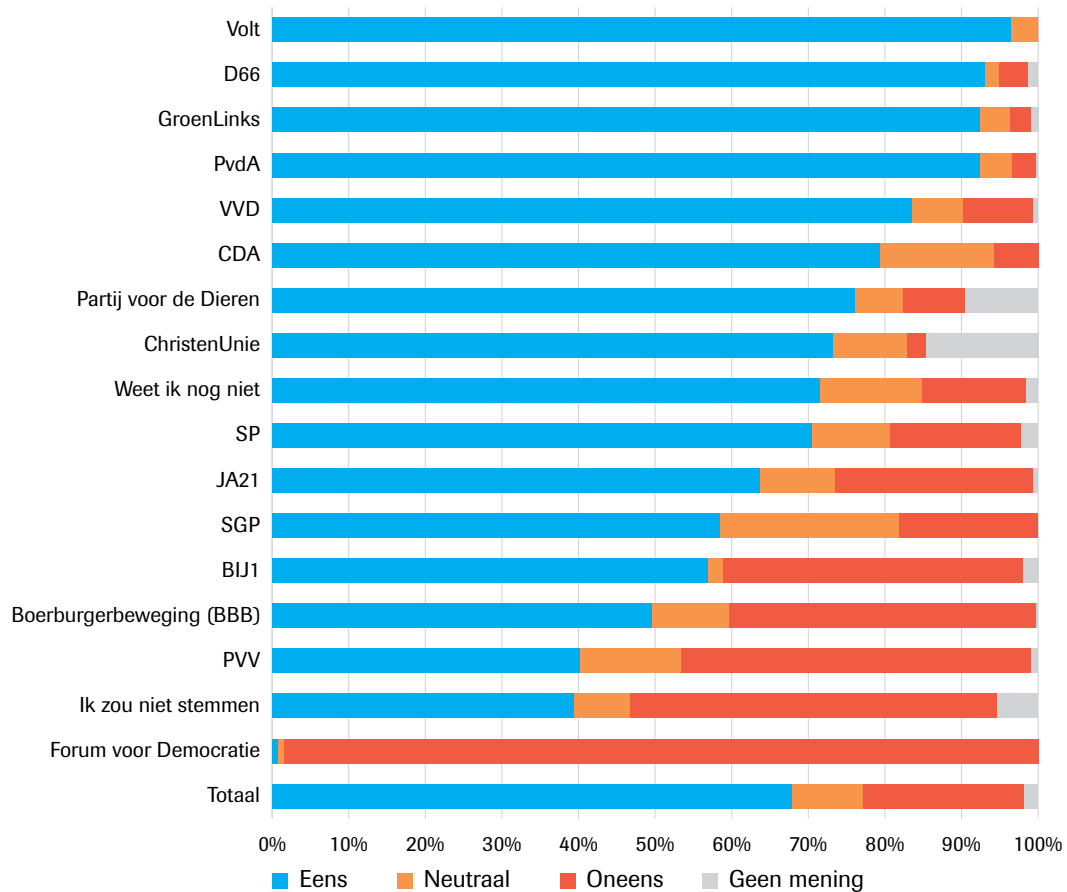

Figuur 8 Steun voor de huidige sancties, strengere sancties en verlichting van de sancties tegen Rusland (oktober 2022)

Er zijn meerderheden te vinden voor het huidige sanctiepakket in vrijwel alle politieke partijen, behalve onder de electoraten van BBB, PVV en FvD (zie figuur 9). Over een verdere aanscherping van de sancties is Nederland meer verdeeld: de achterbannen van JA21, CU, SGP, BIJ1, BBB, PVV en FvD

zijn hier geen voorstander van (zie annex). De eensgezindheid van de FvD-achterban ten aanzien van de sancties is opvallend: 97%+ is tegenstander van het huidige sanctiepakket en voorstander van het verlichten van de sancties.

Het is goed dat er sancties tegen Rusland zijn opgelegd, ook al leidt dat tot stijgende prijzen van brandstof en levensmiddelen

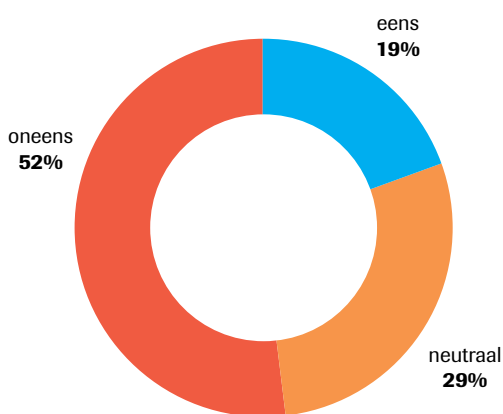
Figuur 9 Percentage van de Nederlanders dat het eens is met het huidige sanctiepakket tegen Rusland, ook al leidt dit tot stijgende prijzen van brandstof en levensmiddelen (oktober 2022)

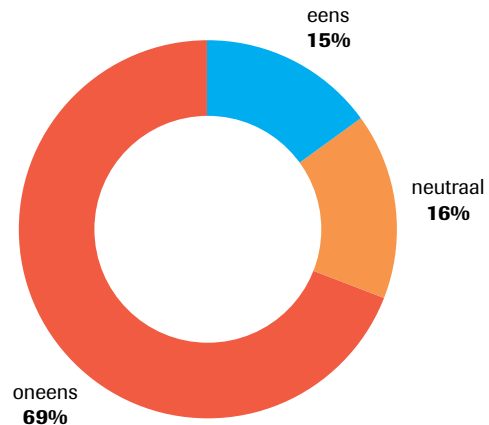
Het begrip voor de wens van Rusland om een invloedssfeer in landen als Oekraïne en Belarus te behouden, is sterk afgenomen. In 2021 vond 52% dat Rusland geen recht had op een invloedssfeer, nu is dat percentage gestegen naar 69%. Deze stijging van het aantal tegenstanders is vooral te verklaren doordat Nederlanders die eerst neutraal tegen deze kwestie aankeken nu tegenstanders van een Russische invloedssfeer zijn. Het aantal mensen dat begrip heeft voor de Russische wens om een invloedssfeer te behouden is nauwelijks veranderd (19% in 2021 versus 15% in 2022) (zie figuur 10).

Nederland moet er begrip voor hebben dat Rusland een invloedssfeer wil behouden in landen als Oekraïne en Belarus (ook wel: Wit-Rusland).

December 2021

Oktober 2022

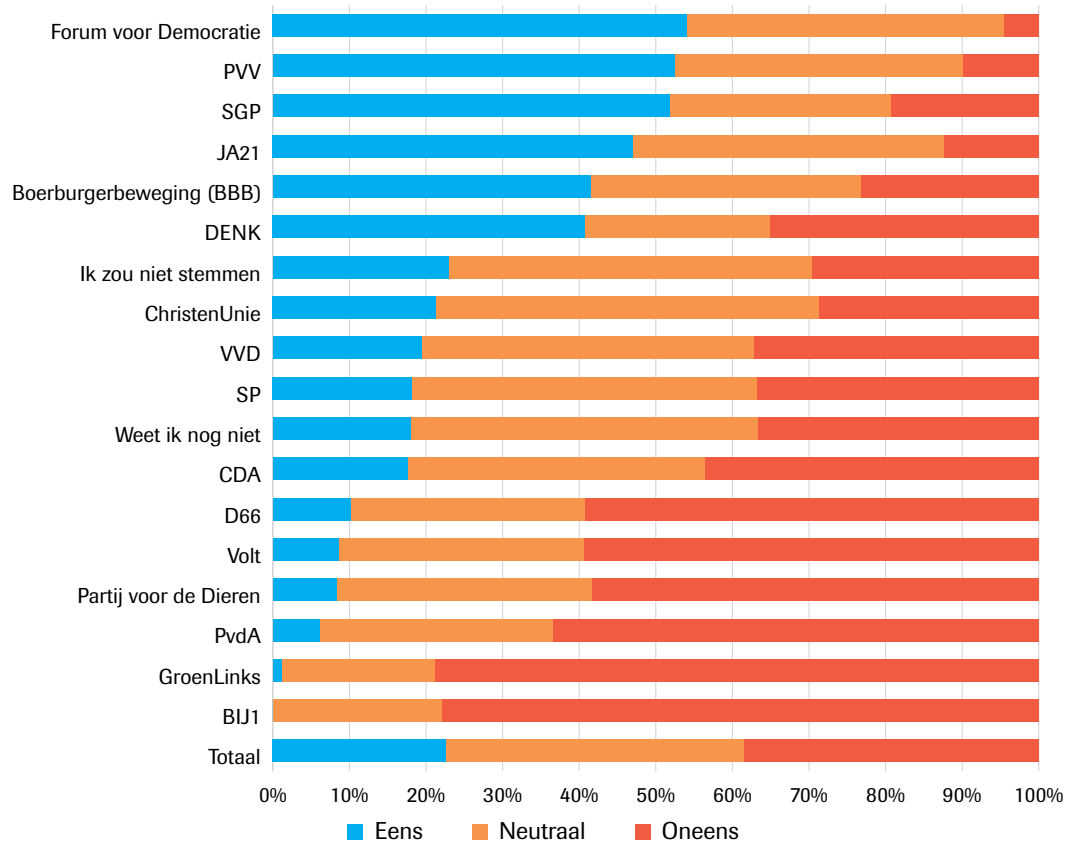

Figuur 10 Percentage Nederlanders dat vindt dat Nederland er begrip voor moet hebben dat Rusland een invloedssfeer wil behouden in landen als Oekraïne en Belarus (ook wel: Wit-Rusland) (december 2021 versus oktober 2022)

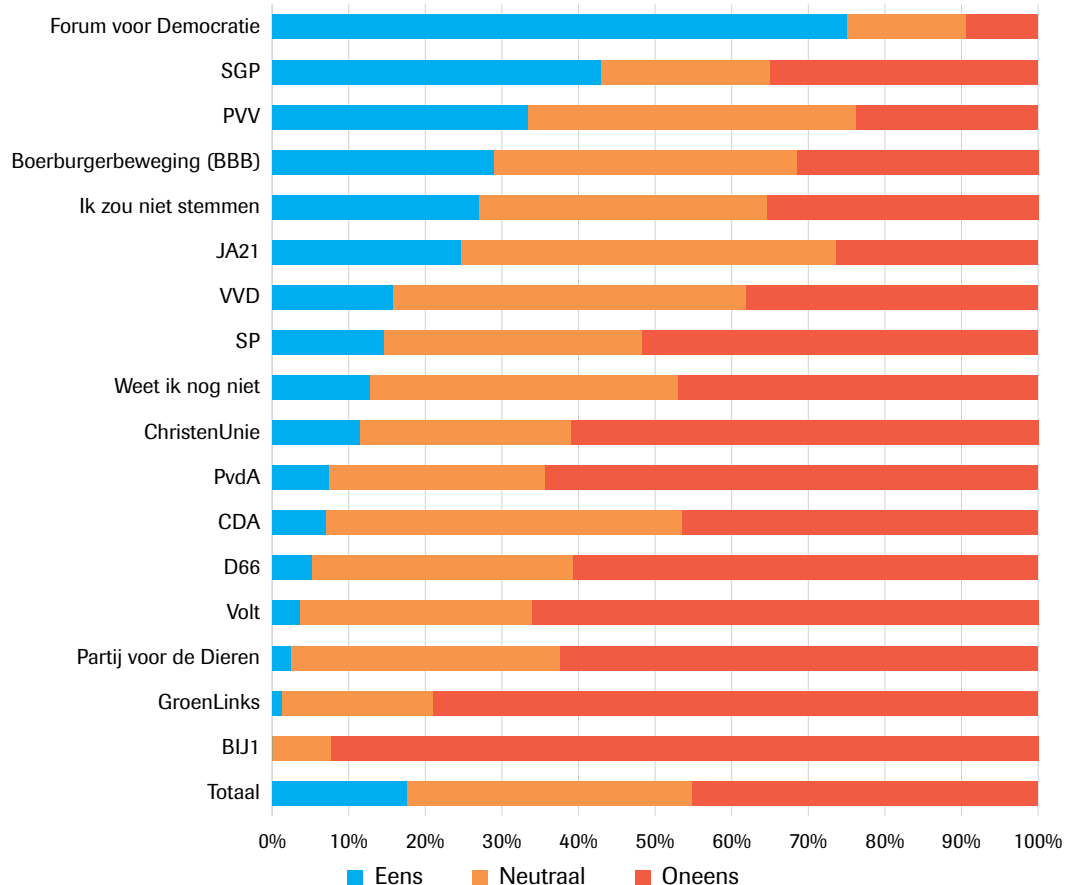
Er is enige verschuiving waarneembaar in affiniteit met het uitdragen van conservatieve waarden en nationale trots in Rusland. Met name onder de aanhang van de PVV, BBB, JA21 en SGP is het enthousiasme hiervoor afgenomen, in vergelijking met de peiling in december 2021. Bij het electoraat van FvD zien we daarentegen een forse toename van de affiniteit sinds eind 2021.

Ik vind het een goede zaak dat in Rusland traditioneel-conservatieve waarden en nationale trots worden uitgedragen

December 2021

Oktober 2022

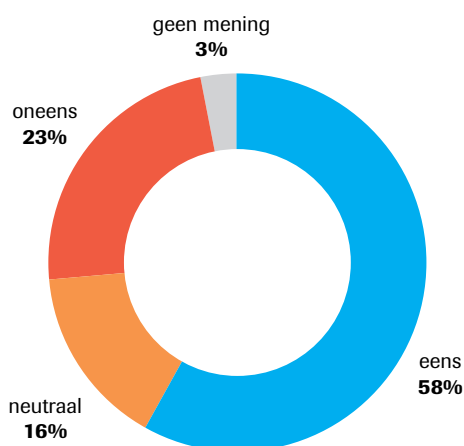
10 **Figuur 11** Percentage van de Nederlanders dat affiniteit heeft met het uitdragen van traditioneel-conservatieve waarden en nationale trots in Rusland, uitgesplitst naar politieke partijvoorkeur van de respondenten (december 2021 versus oktober 2022)

Poetin en de Russische samenleving

De Ruslandbrief van 2019 maakte een belangrijk onderscheid tussen de regering van president Poetin, en de Russische bevolking. Poetin verdiende kritische bejegening, met de bevolking moesten de contacten worden geïntensiveerd. De vraag is in hoeverre de Nederlanders dit onderscheid nog maken na de grootschalige Russische invasie in Oekraïne.

58% van de Nederlanders is het eens met de stelling dat de Russische bevolking geen blaam treft voor de oorlog. Bijna een kwart van de Nederlanders vindt dat de Russische bevolking wel schuld draagt (zie figuur 12). Nadere analyse naar welke Nederlanders deze stevige minderheidspositie innemen leert dat partijpolitieke voorkeur hier niet veel uitmaakt maar opleidingsniveau wel. Opmerkelijk is dat hoger opgeleiden meer geneigd zijn om de Russische bevolking als medeschuldig aan te wijzen dan lager opgeleiden (zie annex). Verder verwacht een meerderheid van 61% dat de relaties tussen Nederland en Rusland zullen verbeteren wanneer de regering van Poetin verdwijnt (zie annex).

De Russische bevolking treft geen blaam voor de Russische invasie in Oekraïne. Het is Poetin's oorlog

Figuur 12 Percentage van de Nederlanders dat vindt dat de Russische bevolking geen blaam treft voor de Russische invasie in Oekraïne, omdat het Poetin's oorlog is (oktober 2022)

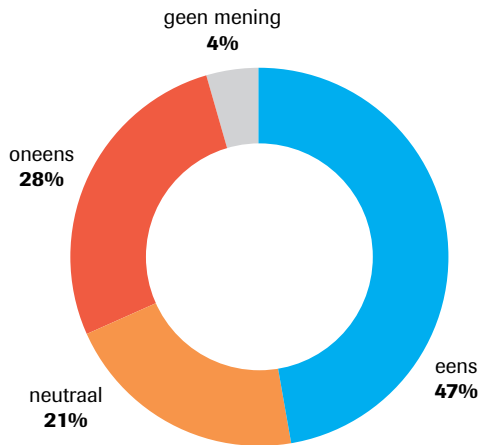
De meerderheid van de Nederlanders ziet president Poetin dus als de hoofdschuldige voor Ruslands huidige koers, en zou graag een band behouden met de Russische samenleving. Dat laatste blijkt ook wanneer we doorvragen naar de Nederlandse houding ten opzichte van Russische cultuuruitingen in Nederland en ten opzichte van culturele samenwerking tussen Nederland en Rusland.

53% van de Nederlanders verwerpt de stelling 'Het is onwenselijk dat er in Nederland evenementen worden georganiseerd waar Russische kunst wordt getoond of uitgevoerd', terwijl 22% het hier wel mee eens is (zie annex). Verder vindt 47% van de Nederlanders dat Nederlandse culturele instellingen moeten kunnen blijven samenwerken met Russische instellingen, 28% is het hiermee oneens.

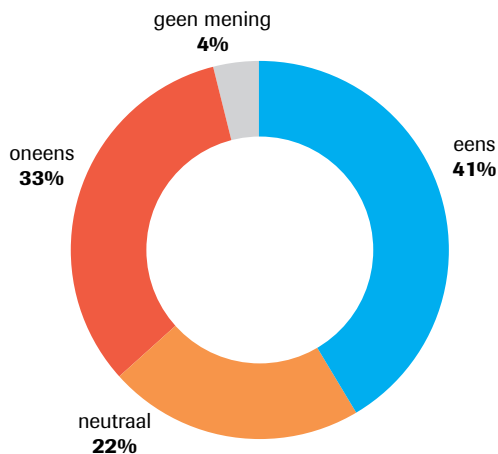
Ten aanzien van academische samenwerking zijn Nederlanders meer verdeeld: 41% is van mening dat universiteiten uit beide landen de banden kunnen behouden, 33% is het hiermee oneens. Meest kritisch zijn Nederlanders over activiteiten van het Nederlandse bedrijfsleven in Rusland: 48% vindt dat Nederlandse bedrijven niet meer actief mogen zijn in Rusland, tegenover 26% die dat minder problematisch acht (zie figuur 13).

Interessant is dat voor sociaaleconomisch rechtse partijen zoals de VVD geopolitieke overwegingen leidend zijn bij deze kwestie, en niet de sociaaleconomische rechtse agenda van steun voor internationaal opererende Nederlandse bedrijven (zie annex).

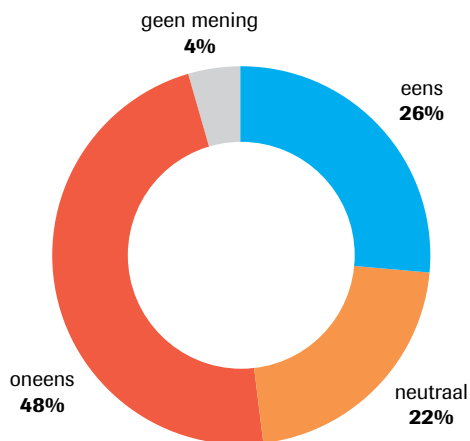
Nederlandse culturele instellingen mogen blijven samenwerken met Russische culturele instellingen

Nederlandse universiteiten mogen blijven samenwerken met Russische universiteiten

Nederlandse bedrijven mogen actief blijven in Rusland

Nederlands visabeleid ten aanzien van Russische burgers

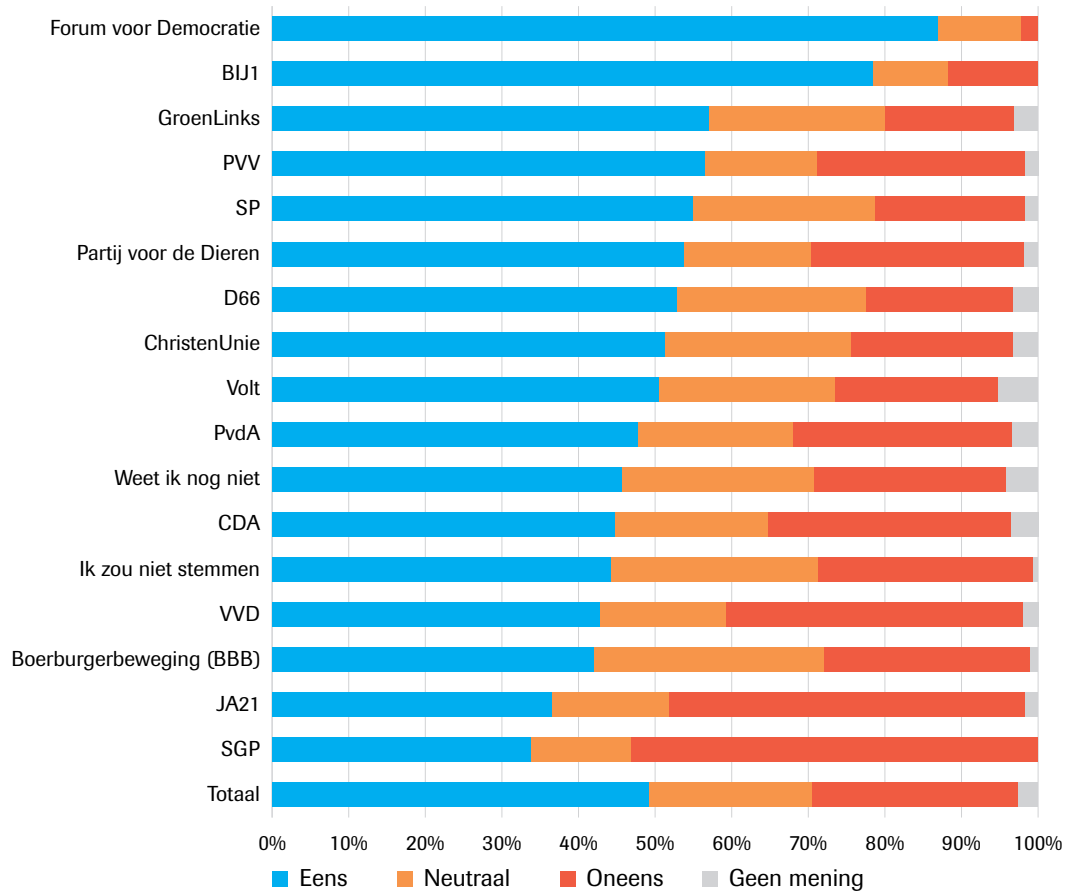
Ten aanzien van de vraag of Russen nog welkom zijn in Nederland, is de Nederlandse bevolking verdeeld. Russische studenten worden door bijna een meerderheid van de Nederlanders (49%) nog welkom geheten op Nederlandse universiteiten, een aanzienlijke minderheid van 27% steunt deze openheid niet (zie annex). Ook in het debat dat binnen de Europese Unie woedt over de vraag of er een visumverbod moet komen voor Russische burgers om naar landen van de EU te reizen, is de Nederlandse bevolking verdeeld: 36% van de Nederlanders steunt zo'n visumverbod, maar 41% is het hiermee oneens (zie annex).

Binnen de achterbannen van de meeste Nederlandse politieke partijen is geen meerderheid te vinden voor maatregelen om visa voor Russen te verbieden. Opmerkelijk is dat kwesties over visumverlening aan Russen een aantal partijpolitieke electoraten bijeenbrengen, die op beleidsterreinen zoals migratie en klimaat doorgaans diametraal tegenover elkaar staan qua opvattingen. Zo zijn de aanhang van FvD en BIJ1 verenigd in het streven om Russische studenten in Nederland te blijven verwelkomen, gevolgd door GroenLinks en de PVV. Dezelfde vier partijen horen ook tot de grootste tegenstanders van een algeheel visumverbod (zie figuur 14).

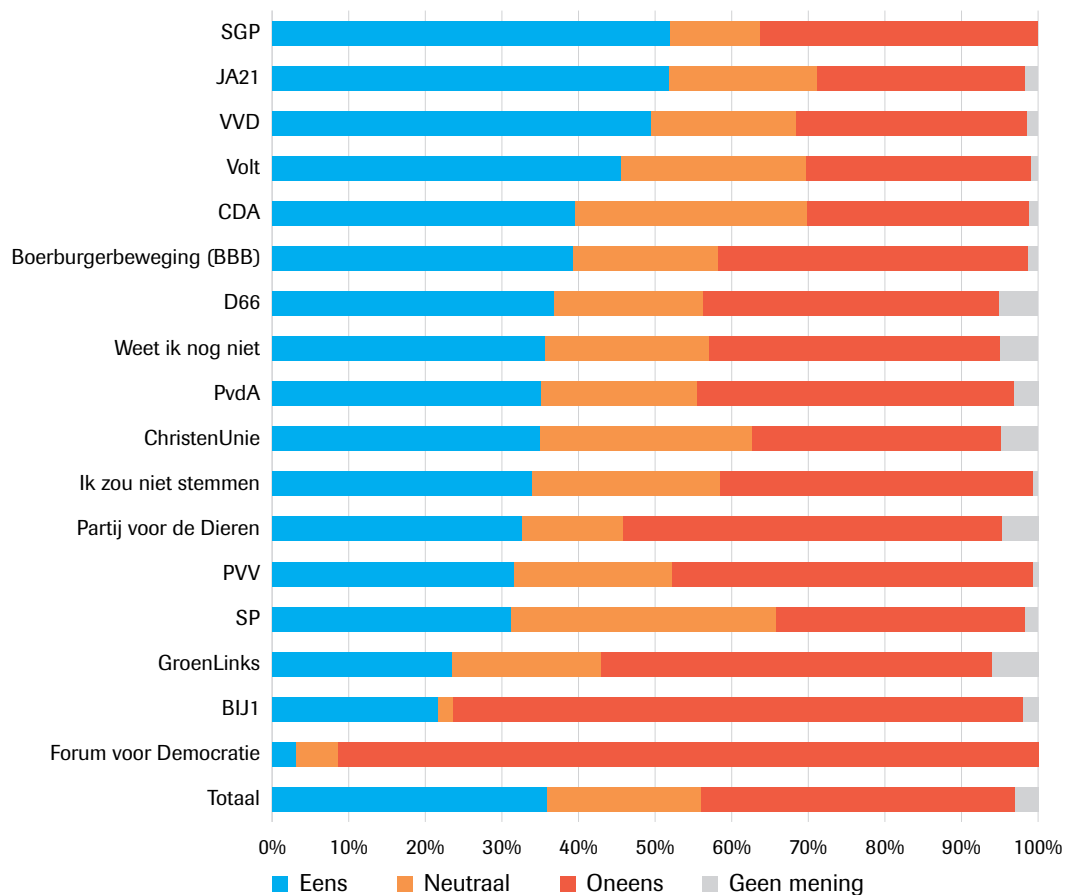
Er is veel steun onder de Nederlandse bevolking voor Russische wetenschappers, mensenrechtenorganisaties en onafhankelijke media, wiens werk in Rusland onmogelijk is gemaakt. Volgens een grote meerderheid van 74% zou Nederland deze actoren moeten steunen. Een kleinere meerderheid van 52% is er zelfs voorstander van om de Russische oppositie tegen de regering van President Poetin te steunen, 20% is daarop tegen (zie figuur 15).

Figuur 13 Percentage van de Nederlanders dat vindt dat Nederlandse en Russische instellingen op het gebied van cultuur, educatie en economie mogen blijven samenwerken (oktober 2022)

Russische studenten blijven welkom op Nederlandse universiteiten

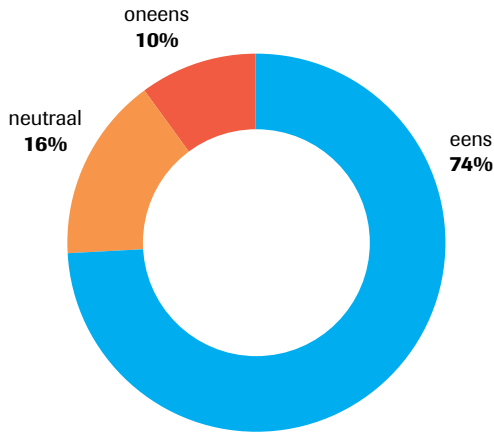

Vanwege de oorlog in Oekraïne zouden Russische burgers geen visum meer moeten krijgen om naar de landen van de Europese Unie te reizen

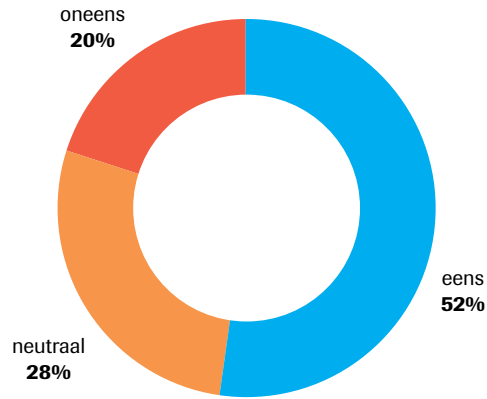

Figuur 14
 Percentage van de Nederlanders dat vindt dat Russische studenten welkom blijven op Nederlandse universiteiten en dat Russische burgers vanwege de oorlog in Oekraïne geen visum voor landen van de EU meer moeten krijgen, uitgesplitst naar partijpolitieke voorkeur van de respondenten (oktober 2022)

Nederland moet de Russische onafhankelijke media, wetenschappers en mensenrechtenorganisaties steunen, wiens werk in Rusland onmogelijk is gemaakt

Nederland moet de Russische oppositie steunen tegen de regering van president Poetin

Figuur 15 Percentage van de Nederlanders dat vindt dat Nederland de Russische onafhankelijke media, wetenschappers en mensenrechtenorganisaties en de Russische oppositie moet steunen (oktober 2022)

De respondenten is ook gevraagd hoe zij oordelen over de houding van Russische Nederlanders ten opzichte van de oorlog. Een meerderheid van de respondenten antwoordt met neutraal (35%) of geen mening (21%) op de vraag of zij het eens of oneens zijn met de stelling “Nederlanders met een Russische achtergrond voeren te weinig oppositie tegen de oorlog in Oekraïne”. Van de mensen die wel een mening hebben, verwerpen meer mensen de stelling dat Nederlanders met een Russische achtergrond te weinig oppositie voeren (28%), dan dat er Nederlanders zijn die deze stelling onderschrijven (16%). De houding van de Russische Nederlanders ten opzichte van de oorlog in Oekraïne lijkt met andere woorden geen grote bron van spanning met de andere Nederlanders (zie annex).

Nederland in de geopolitiek

Nederlanders blijven hechten aan diplomatie, ook na de Russische invasie van Oekraïne. 66% vindt het belangrijk dat Nederland diplomatieke betrekkingen onderhoudt met Rusland. 70% vindt dat Nederland internationale organisaties moet gebruiken om met Rusland in gesprek te blijven, terwijl een minderheid van 24% meent dat de Rusland uit die fora gezet dient te worden (zie annex). Verder is de steun voor hogere defensie-uitgaven duidelijk gegroeid, van 48% in december 2020 naar 65% in oktober 2022 (zie annex). De NAVO wordt door een stevige meerderheid van 75% gezien als een wezenlijke pijler voor de Nederlandse veiligheid (zie annex). De steun voor versterkte Europese militaire samenwerking – opdat de landen van ons continent onafhankelijk van de Verenigde Staten kunnen optreden – is licht afgenomen: die is nu 70%, vergeleken met 75% in december 2021 (zie annex). De ambitie om Europa militair meer op eigen benen te laten staan vindt evenwel nog steeds meerderheden binnen de achterbannen van alle Nederlandse politieke partijen, en is daarmee een van de meest consensuele onderwerpen uit dit onderzoek.

Een stevige meerderheid van de Nederlandse bevolking vindt het ook van belang dat Nederland en de andere Europese landen zich inzetten om blokvorming tussen Rusland en China te voorkomen: 78% steunt een dergelijk voornemen (zie annex).

Conclusie

De Russische invasie in Oekraïne heeft geleid tot een strategische herbezinning, niet alleen onder experts en beleidsmakers, maar ook in de Nederlandse bevolking. Nederlanders hebben zich in snel tempo een duidelijker mening gevormd over onze relatie met Rusland. Men acht zich beter geïnformeerd, ziet Rusland als een duidelijke dreiging voor de Nederlandse veiligheid, en is in meerderheid bereid de afhankelijkheid van Russische energie snel af te bouwen. De huidige sancties tegen Rusland kunnen op veel steun rekenen, ook als de bevolking daardoor economisch geraakt wordt.

Tegelijkertijd gelooft Nederland niet in 'collectieve schuld' en is men het overwegend niet eens met het idee dat de Russische samenleving als geheel verantwoordelijk is voor het huidige agressieve optreden van Rusland. Een meerderheid van de Nederlandse bevolking legt de schuld voor de oorlog in Oekraïne bij president Poetin en zijn regering, en niet bij de gehele Russische samenleving.

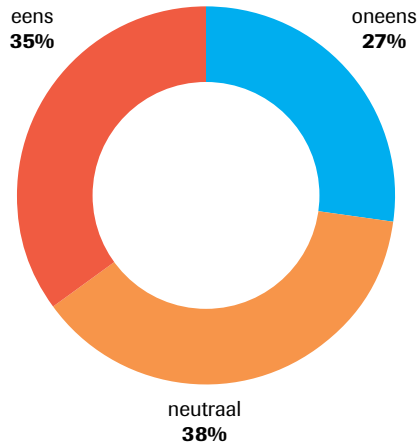
Een belangrijke bevinding is dat de polarisatie over het Ruslandbeeld in Nederland is afgenomen. Vlak voorafgaand aan de invasie keek de aanhang van vijf politieke partijen in Nederland (FvD, JA21, BBB, PVV, SGP) vooral door een 'gemeenschapsbril' naar Rusland, en zag Rusland relatief als minder bedreigend door de culturele affiniteit die de respondenten voelden met de manier waarop conservatieve waarden en nationale trots in Rusland worden uitgedragen. Na de invasie volgt de aanhang van vier van deze vijf politieke partijen (JA21, BBB, PVV, SGP) de Russische buitenlandse politiek kritischer dan voor de invasie in Oekraïne. Het electoraat van deze vier partijen is ook wat minder enthousiast over het propageren van traditionele en nationale waarden in Rusland zelf, maar die verschuiving is minder substantieel dan de verschuiving van hun Russische dreigingsperceptie. Met andere

woorden: er is bij deze electoraten nog steeds enige affiniteit met de wijze waarop in Rusland conservatieve waarden en nationale trots worden uitgedragen, maar dat blijkt geen belemmering meer om Rusland als geopolitieke dreiging in beeld te hebben. Het electoraat van FvD vormt een uitzondering in die zin dat de affiniteit met de manier waarop conservatieve waarden en nationale trots in Rusland worden uitgedragen sinds de Russische invasie in Oekraïne is toegenomen, en Rusland als weinig bedreigend wordt gezien. Om de Russische dreiging het hoofd te bieden zou de Nederlandse regering volgens een grote meerderheid van de Nederlandse bevolking zowel diplomatiek, economisch als militair inspanningen moeten verrichten. Diplomatiek, door ervoor te zorgen dat Rusland en China niet een blok zullen vormen op het wereldtoneel; door diplomatieke betrekkingen te onderhouden met Rusland, en binnen internationale organisaties met Rusland in gesprek te blijven. Economisch, door de sancties tegen Rusland te handhaven, ook als deze economisch pijn doen. Militair door de defensie-uitgaven verder te verhogen. De steun voor Europese militaire onafhankelijkheid van de Verenigde Staten blijft ondanks een lichte daling significant en Kamerbreed. Het lijkt erop dat de Nederlandse bevolking verwacht dat de regering zich, naar vermogen en in Europees verband, geopolitiek laat gelden.

Clingendael waarschuwde in februari 2022 dat de beperkte geïnformeerdeheid over Rusland van veel Nederlanders opviel, en dat ruim een vijfde van de Nederlanders door een culturele bril naar Rusland keek in plaats van door een geopolitieke bril, met als gevolg een lage dreigingsperceptie van Rusland. Door polarisatie langs culturele scheidslijnen, beperkte geïnformeerdeheid en neutraliteit van een groot deel van de bevolking zou ons land kwetsbaar zijn voor beïnvloeding van buitenaf. Na de geopolitieke schok van 2022 en diens gevolg de voortdurende informatiestroom over Rusland, Oekraïne en de invasie is dit niet langer het geval: de meeste Nederlanders nemen veel duidelijker stelling in het Ruslanddebat, zijn daarin opvallend minder gepolariseerd en denken geopolitiek dan voorheen.

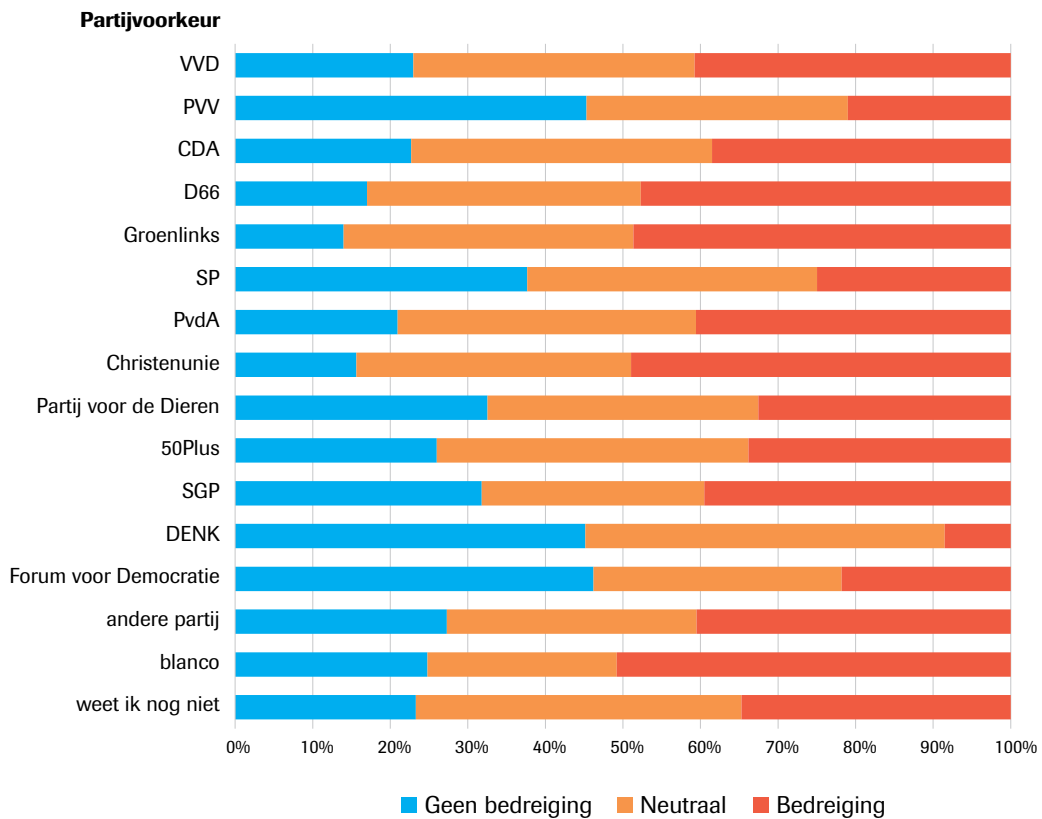
Annex

Rusland is een bedreiging voor Europa

Figuur 1.1 Rusland is een bedreiging voor de veiligheid van Europa (september 2020)

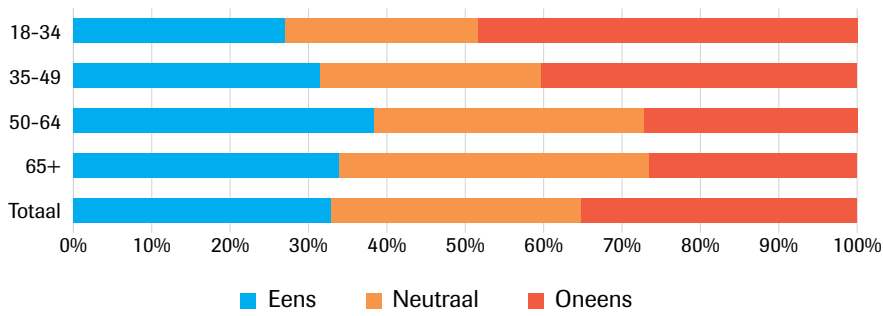
Percentage dat Rusland als een bedreiging voor Europa beschouwt naar partijvoorkeur

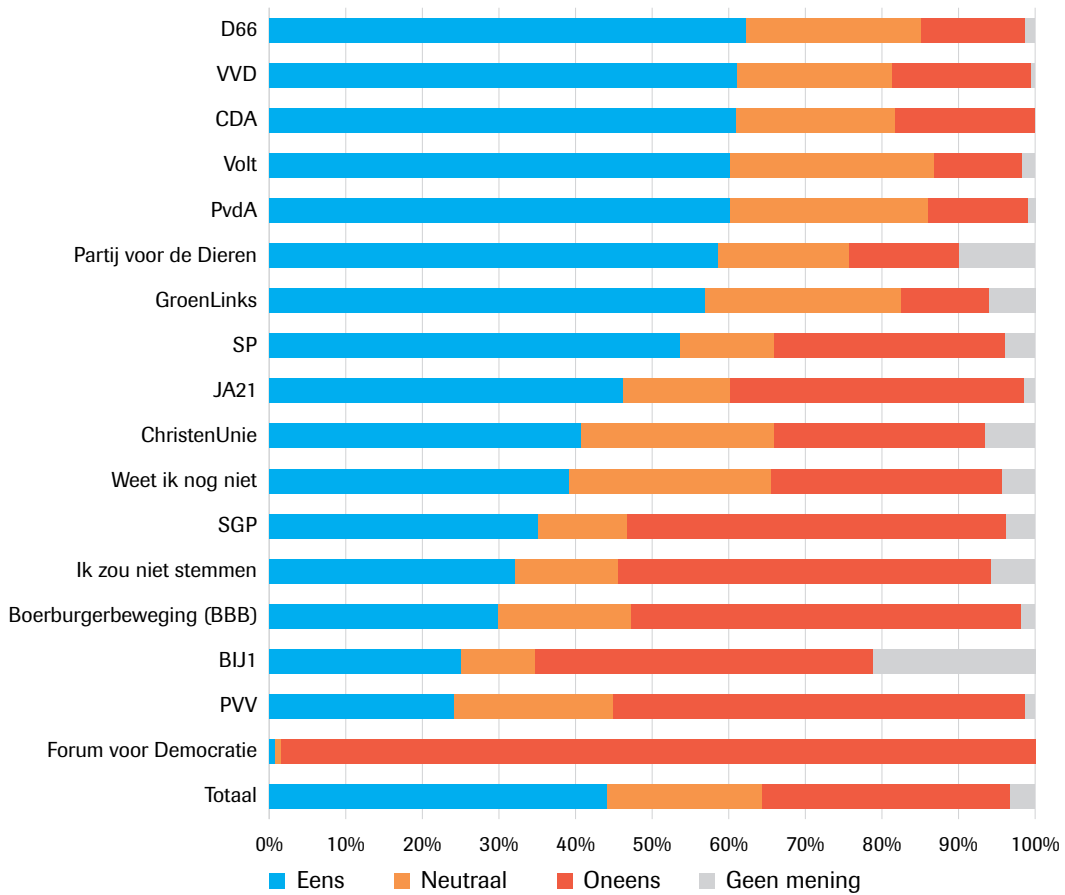
Figuur 1.2 Rusland is een bedreiging voor de veiligheid van Europa (september 2020)

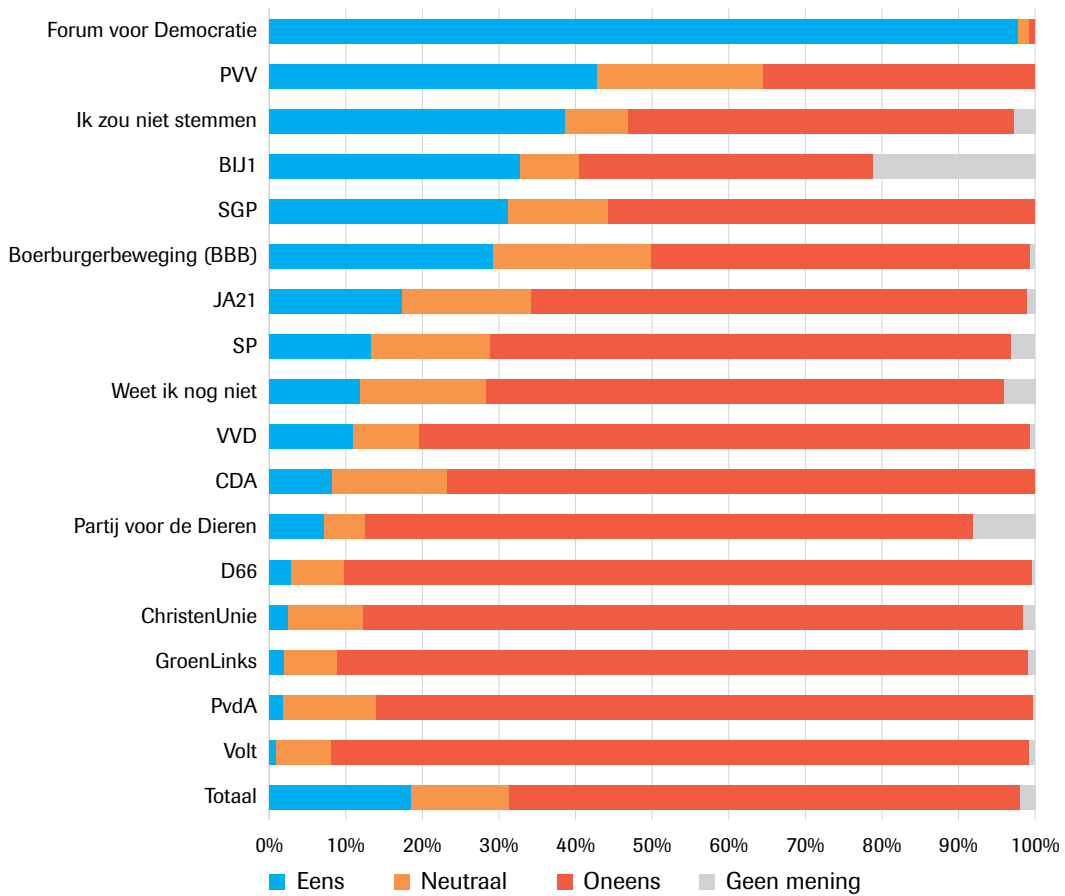
Clingendael Alert

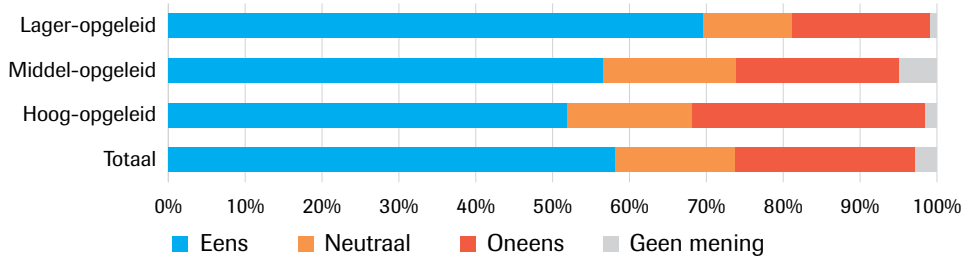
Figuur 1.3 Ik ben bang dat de Russische escalatie in Oekraïne van eind september zal leiden tot een kernoorlog tussen Rusland en de NAVO (oktober 2022)

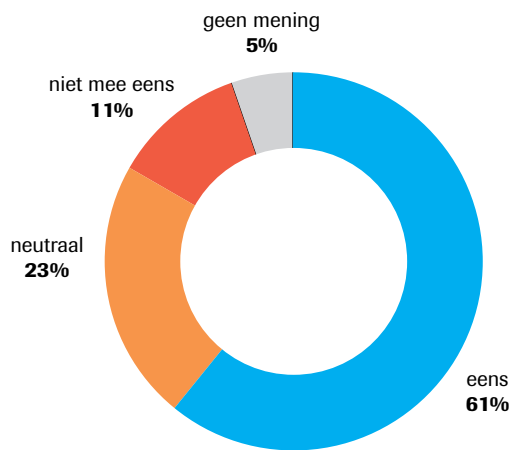
Figuur 1.4 De sancties tegen Rusland zouden nog strenger moeten, ook als de prijzen van brandstof en levensmiddelen daardoor nog meer stijgen (oktober 2022)

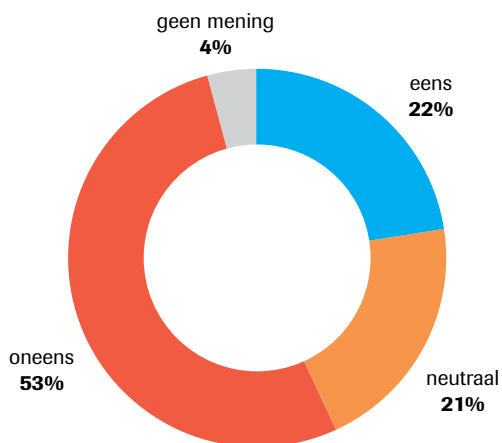
Figuur 1.5 De sancties tegen Rusland moeten worden verlicht om de prijsstijgingen in Nederland tegen te gaan (oktober 2022)

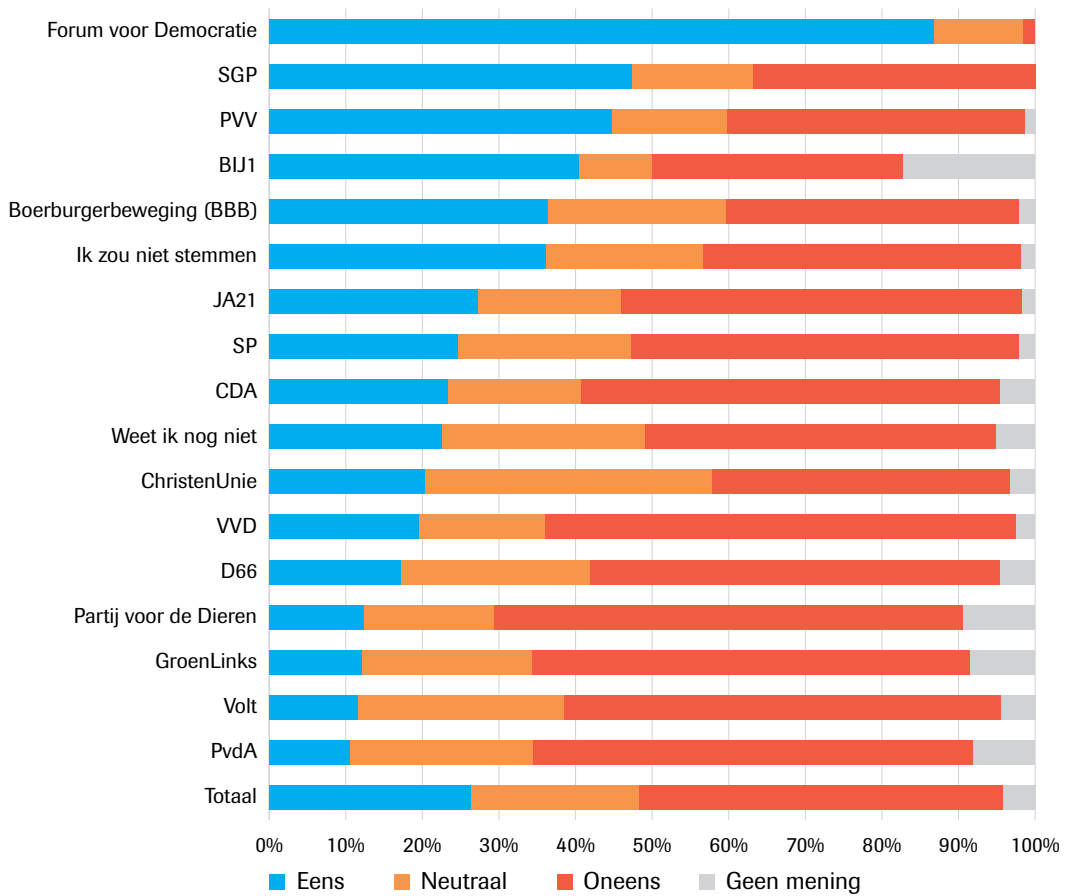
Figuur 1.6 De Russische bevolking treft geen blaam voor de Russische invasie in Oekraïne. Het is Poetin's oorlog (oktober 2022)

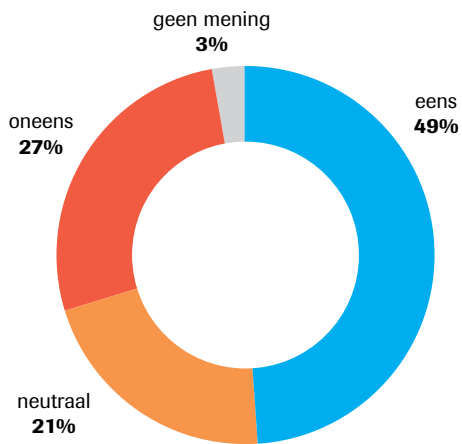
Figuur 1.7 De relaties tussen Nederland en Rusland zullen verbeteren wanneer de regering van Poetin verdwijnt (oktober 2022)

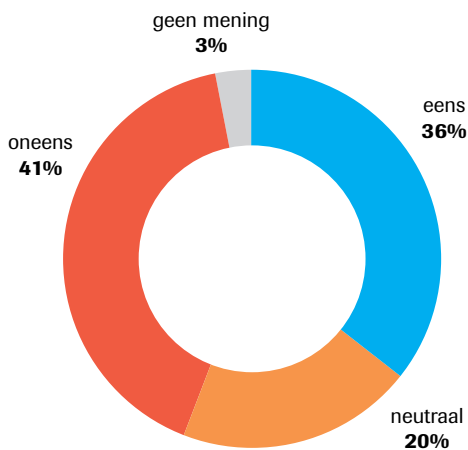
Figuur 1.8 Het is onwenselijk dat er in Nederland evenementen worden georganiseerd waar Russische kunst wordt getoond of uitgevoerd (oktober 2022)

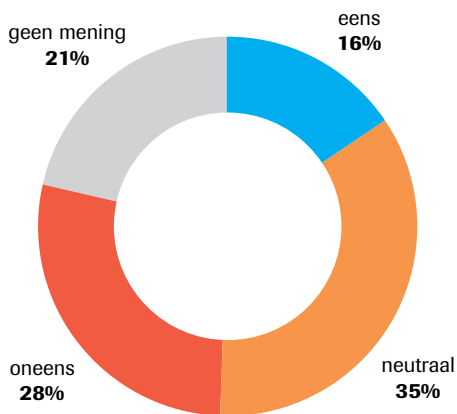
Figuur 1.9 Nederlandse bedrijven mogen actief blijven in Rusland (oktober 2022)

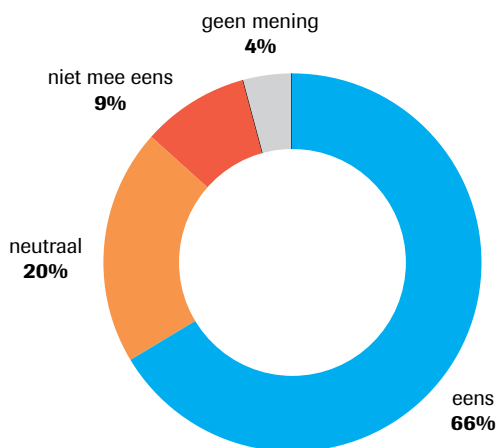
Figuur 1.10 Russische studenten blijven welkom op Nederlandse universiteiten (oktober 2022)

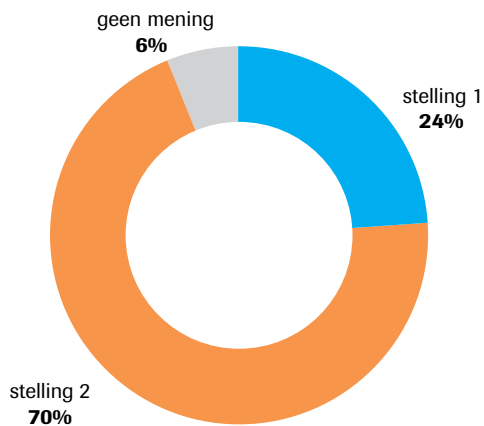
Figuur 1.11 Vanwege de oorlog in Oekraïne zouden Russische burgers geen visum meer moeten krijgen om naar de landen van de Europese Unie te reizen (oktober 2022)

Figuur 1.12 Nederlanders met een Russische achtergrond voeren te weinig oppositie tegen de oorlog in Oekraïne (oktober 2022)

Figuur 1.13 Het is belangrijk dat Nederland diplomatieke betrekkingen onderhoudt met Rusland (oktober 2022)

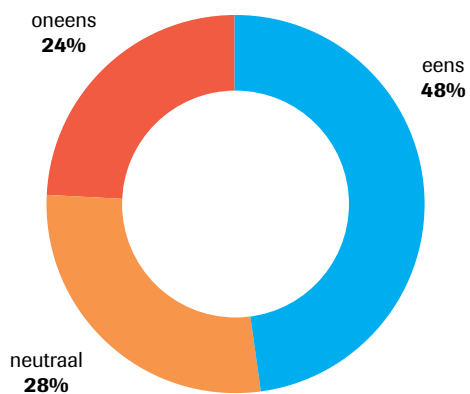

Stelling 1: Nederland en de andere Europese landen moeten zich ervoor inzetten om Rusland uit alle internationale organisaties te verwijderen naar aanleiding van de Russische invasie in Oekraïne

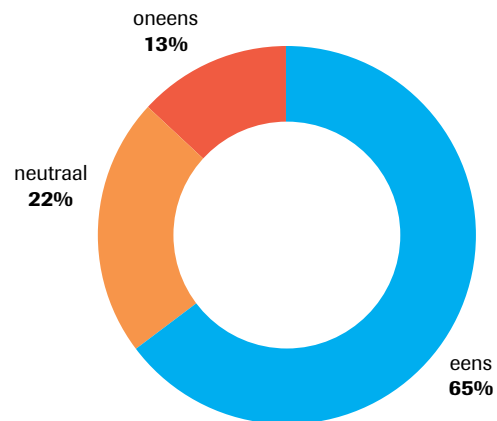
Stelling 2: Nederland en de andere Europese landen moeten internationale organisaties gebruiken om met Rusland in gesprek te blijven

Figuur 1.14 Welke van de twee volgende stellingen vertegenwoordigt het best uw standpunt? (oktober 2022)

December 2020

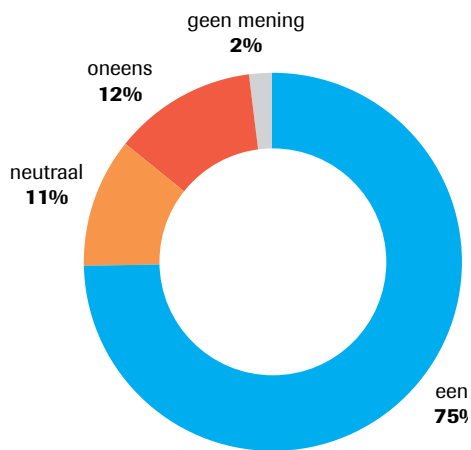

Oktober 2022

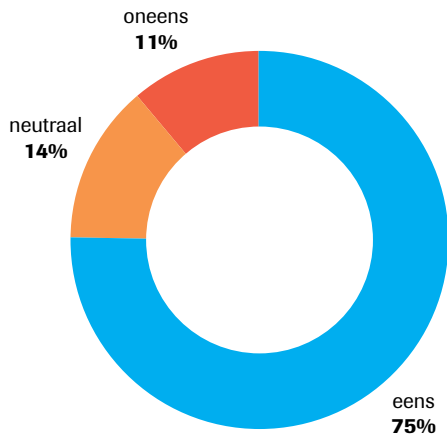
Figuur 1.15 Nederland moet meer geld uitgeven aan Defensie (december 2020 versus oktober 2022)

Clingendael Alert

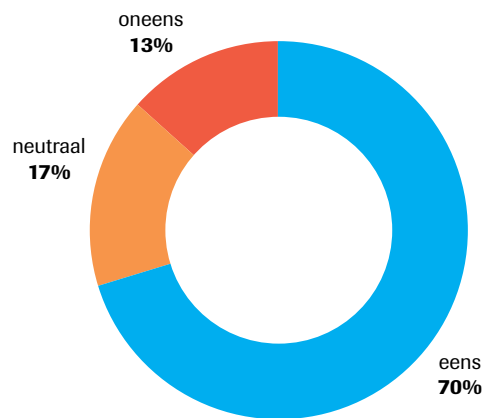

Figuur 1.16 De oorlog in Oekraïne laat zien dat de NAVO van wezenlijk belang is voor de Nederlandse veiligheid (oktober 2022)

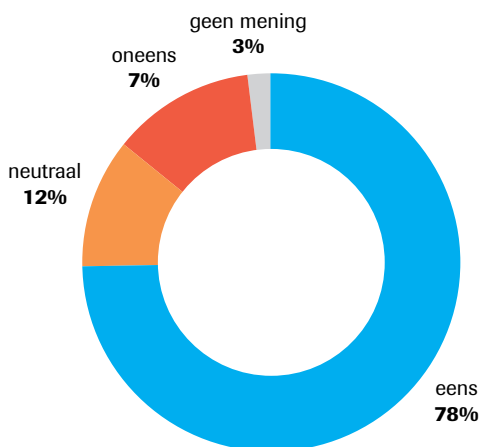
December 2021

Oktober 2022

Figuur 1.17 Europa moet in staat zijn zelfstandig militair op te treden, zonder steun van de Verenigde Staten (december 2021 versus oktober 2022)

Figuur 1.18 Nederland en de andere Europese landen moeten voorkomen dat Rusland en China een blok gaan vormen op het wereldtoneel

Over Instituut Clingendael

Het Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen 'Clingendael' is een toonaangevende denktank en academie op het gebied van internationale betrekkingen. Met onze analyses, trainingen en publieke debat willen we overheden, bedrijfsleven, ngo's en de samenleving in bredere zin inspireren en equiperen, om zo een bijdrage te leveren aan een veilige, duurzame en rechtvaardige wereld.

www.clingendael.org
info@clingendael.org
+31 70 324 53 84

 @clingendaelorg
 The Clingendael Institute
 The Clingendael Institute
 clingendael_institute
 Clingendael Institute
 Newsletter

Over de auteur

Christopher Houtkamp is Research Fellow bij Instituut Clingendael. Hij richt zich op de kwantitatieve analyse van de Clingendael Buitenland Barometer, een grootschalig bevolkingsonderzoek over de houdingen van Nederlanders ten aanzien van een breed scala aan buitenland-onderwerpen. Daarnaast is hij werkzaam voor het 'Connected Security'-programma van Clingendael.

Monika Sie Dhian Ho is algemeen directeur Instituut Clingendael, vicevoorzitter van de Commissie Europese Integratie van Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV), en vicevoorzitter van de Staatscommissie Demografische ontwikkelingen.

Teun van der Laan is een Junior Research Fellow bij Instituut Clingendael. Hij richt zich op de kwantitatieve analyse van de Clingendael Buitenland Barometer, een grootschalig bevolkingsonderzoek over de houdingen van Nederlanders ten aanzien van een breed scala aan buitenland-onderwerpen. Daarnaast volgt hij een master Public Administration aan de Universiteit Leiden.

Bob Deen is coördinator van het Clingendael Russia and Eastern Europe Centre (CREEC) en Senior Research Fellow binnen de Security Unit van Instituut Clingendael. Zijn onderzoek richt zich op internationale veiligheidsvraagstukken en multilaterale samenwerking, met bijzondere aandacht voor Oost-Europa, Rusland, de Kaukasus en Centraal-Azië.